

Мина М. ЂУРИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српску књижевност са
јужнословенским књижевностима

SLAV У ДЕЛУ ЏЕЈМСА ЏОЈСА**

У овом истраживању анализирају се поједини *словенски* сегменти Џојсовог текста – од раних дневничких бележака из Пуле и Трста, *Стивена јунака*, преко *Уликса* до *Финегановог бдења* – не би ли се показало на који начин се у назначеном контексту, међу осталим (јужно)словенским, појављује и талог нашег језика, књижевности и културе и како је он актуализован у односу на процесе модернизације књижевности 20. века. Увиђа се како елементи словенског наслеђа од ентитета спољашњег света у *Стивену јунаку* постају део џојсовске поетичке (и језичке) архитектонике *Уликса* и *Финегановог бдења*, што указује на континуитет, референцијалну прожетост и типолошку разгранатост које активира Џојсово познавање историје, културе, језика и књижевности (јужно)словенских народа, као и на поетичку динамичност њиховог ангажовања у ткиву џојсовског текста. Словенски аспекти џојсологије у овом случају подразумевају и проматрање нових перспектива тумачења српске књижевности у оквирима компаративних изучавања.

Кључне речи: Џејмс Џојс, (јужно)словенски језици, књижевности и културе, српска књижевност, светска књижевност.

О источноевропском и (јужно)словенском у Џојсовом делу и схватању, нарочито из перспективе непосредних Џојсових контаката, умногоме су разматрали Ричард Елман (Ellmann 1982), Џон Макорт (McCourt 2000), Текла Мечнобер (Mecsnyóber 2013: 15–45) и други. У том контексту истраживани су и директни, пулски и тршћански сусрети¹ Џојса са Словенима,² а понуђена су и тумачења „последница” контактних веза, нпр. у виду регистровања и анализе словенских имена

---

* mina.m.djuric@gmail.com

** Текст је настао као резултат рада на пројекту Института за књижевност и уметност, Београд, *Смена поетичких парадигми у српској књижевности двадесетог века: национални и европски контекст* (178016), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Добровољно напустивши Ирску, Џојс, преко Љубљане и Пуле, долази 1905. године у Трст, где са мањим прекидима борави до 1915. године, посветивши се стварању већине приповедака из *Даблинаца*, романа *Портрет уметника у младости* и једног дела *Уликса* (уп. Farnjoli, Gilespi 2006: 288).

² О Џојсовим сусретима са сликарима, песницима и вајарима, међу којима је било и Словена, в. McCourt 2002: 87. У вези са реалним референцијалним околностима одговарајућим за остварење тих сусрета, као и за дефинисање „статуса” (јужно)словенског у Џојсовом делу и начинима инкорпорирања „словенских тема” у односу на поетичка својства и одјеке токова модернизације у Џојсовим текстовима,

или корена презимена словенског порекла присутних у Џојсовом делу (Leeming 1977: 289–309; McCourt 2004: 295; Meesnöber 2013: 31 и други).³ Интересовање у овом раду се усмерава пре свега на испитивање појединих *словенских* и/или *словенизованих* сегмената Џојсовог текста – од раних дневничких бележака из Пуле⁴ и Трста,⁵ *Стивена јунака*, преко модернистичких Џојсових остварења, све до трагова (пост)модерног односа према том материјалу у *Финегановом бдењу* – не би ли се указало на који начин се у назначеном контексту, међу осталим (јужно)словенским, појављује талог наше књижевности и културе и како је он постављен у односу на одјеке процеса модернизације, уочљиве у Џојсовом делу, као и на промене које се тиме условљавају у токовима књижевности 20. века.

Почетна хипотеза у вези са одређеним процесима модернизације у Џојсовим делима, од ране до позне фазе стварања, у односу на његово занимање и за нашу књижевност и културу, као за део шире словенске скупине, могла би се развијати имајући у виду одломке из седамнаестог одељка *Стивена јунака* и петог дела прве књиге *Финегановог бдења*:

„A glowing example was to be found for Ireland in the case of Hungary, an example, as these patriots imagined, of a long-suffering minority, entitled by every right of race and justice to a separate freedom, finally emancipating itself. In emulation of that achievement bodies of young Gaels conflicted murderously in the Phoenix Park with whacking hurley-sticks [...] and the same bodies were set aflame with indignation [at] by the unwelcome presence of any young sceptic who was aware of the capable aggressions of the Magyars upon the Latin and Slav and Teutonic populations, greater than themselves in number, which are politically allied to them, and of the potency of a single regiment of infantry to hold in check a town of twenty thousand inhabitants” (Joyce 1963: 62; *SH* 62; подвлачења М. Ђ.);⁶

треба узети у обзир и то да није занемарљиво што је, према попису из 1900. године, у Пули било 24.056 Италијана, 10.388 Срба и Хрвата, 4654 Немца и 1543 Словенца (Mccourt 2004: 69).

³Мада би и ту већ, уз до сада обављена истраживања, могло интригантним и инспиративним да се покаже запажање да су лик, дело и презиме Џојсовог ментора певања Франческа Рикарда Синика, из породице чије су „три генерације предавале музику у Трсту”, а који је био „главни наставник музике у градској школи” и деловао при српској православној цркви Светог Спиридона у Трсту, грчкој православној цркви и у другој јеврејској синагоги, „толико утицали” на Џојса да се ово презиме појављује у приповеци „Болан случај” из *Даблицаца* (Mccourt 2000: 75), а везује се управо за женски лик који страда по прототипу из словенске књижевности, као Толстојева Ана Карењина. Уметнички преобликована визија о томе како је Џојс „бележио [...] у свешцицу словенска имена” (Velikić 1989: 57–58) инкорпорирана је и у књизи *Виа Пула*, романескном првенцу Драгана Великића.

⁴Говорећи о свом „добровољном изгнанству”, у писмима Џојс осликава пулско окружење као „место далеко од милости Божије [...] досадну земљу [...] на Јадрану, насељену неуким Словенима који носе црвене беретке и огромне панталоне” (Joyce 1974: 83, 75; McCourt 2004: 69).

⁵Трст из првих деценија двадесетог века важан је спољашњи и унутрашњи хронотоп како Џојсове, тако и српске књижевности. У контексту Џојсовог живота и дела Трст је именован као „његова друга домовина” (Mccourt 2012: 319), „мултиетничка ‘салата’” (што је израз Станислауса Џојса; McCourt 2012: 303), „источна земља” – „Tarryeasty” (Joyce 1939: 228; *FW* 228.23–24; McCourt 2012: 306), уз аутоироничан финегански уздах – „And trieste, ah Trieste ate I my liver” (Joyce 1939: 301; *FW* 301.16; McCourt 2012: 301), што је, заправо, измењено верленовско „O triste, triste etait mon ame” (уп. McCourt 2002: 85). Позитиван Џојсов однос према Трсту ишчитава се пак из писама Нори, послатих 9. септембра и 27. октобра 1909. године, и то из Даблица: „La nostra bella Trieste! Често сам то изговарао љутито, али сада осећам да је то истина. [...] Ипак је то, Нора, град који нам је пружио уточиште. [...] Ја сам љуштуром од човека: моја је душа у Трсту” (Džojcs 2003: 56, 65). О Трсту у Џојсовом животу и делу в. и Hartshorn 1997, Crivelli 1997, McCourt 2000. О Трсту у српској књижевности и култури в. и Mitrović 2004, Митровић 2007.

⁶За тумачења в. и Meesnöber 2013: 29. Услед устаљеног начина обележавања извора цитата из Џојсових дела у интернационалном контексту, уз оригиналне наводе из *Стивена јунака*, *Уликса* и *Финегановог бдења* овде се доноси и обележење скраћенице наслова, број стране, односно за роман *Уликс* – број епизоде и цитирани ред, а за *Финеганово бдење* – број стране и цитирани ред.

„One cannot help noticing that rather more than half of the lines run north-south in the Nemzes and Bukarahast directions while the others go west-east in search from Maliziies with *Bulgarad* for, tiny tot though it looks when schtschupnistling alongside other incunabula, it has its cardinal points for all that. These ruled barriers along which the traced words, run, march, halt, walk, stumble at doubtful points, stumble up *again in comparative safety* seem to have been drawn first of all in a pretty checker with lampblack and blackthorn” (Joyce 1939: 114; *FW* 114.2–11; подвлачења М. Ђ.).

Шири контекст у коме су поменути Словени у одломку из *Стивена јунака*, младалачког Џојсовог остварења, започетог 1904, а прекинутог 1905. године, чији су делови пак преобликовани у сегменте романа *Портрет уметника у младости* (уп. Farnjoli, Gilespi 2006: 271–272), подразумева одјек нетрпељивости Ирска–Еглеска и тензичне ефекте ирског препорода и *ирске Ирске* у истакнутој огледалској рефлексiji стварности кроз скупине народа, међу којима је, према политички амбивалентној позицији, Ирској најближе именована Мађарска (Joyce 1963: 67, 58; *SH* 67, 58). Стваралац (имплицитни аутор), приповедач, јунак и (имплицитна) публика овде су, очито, тек на прагу визуре модерног, а још увек у реалистичко-натуралистичким обрисима сагледања односа нехомогенизујућег тоталитета у различитости идентитета и језичких представа, у тензији космополитско–локално, преведеној у локално са претензијом космополитског,⁷ транспонованој у уметничко дело тек конкретизацијом по (не)потврђеној релацији непознатог и страног у односу на такође (не)потврђену диференцију мере интимно и јавно властитог. Да је и Џојс проценио уметничку неуниверзалност и својеврсну ограниченост назначене паралеле, сведочи и чињеница да је овај сегмент текста изоставио из *Портрета уметника у младости* (уп. Mecsnober 2013: 29). Колико ће се Џојсов приступ, у ширем смислу схваћеном, словенском материјалу касније мењати,⁸ показује и одломак из списка *Ђакомо Џојс*, у коме се метафорично-иронички сведочи о људима у Трсту (у коме је било и Словена) као о „мноштву prostrtih buba које чека nacionalno ослобођење” (Joyce 1981: 282; уп. McCourt 2002: 78).⁹ У том смислу је у зрелој модернистичкој, уликовској фази, посебно између 1914. и 1922. године, изразито важна Џојсова тежња за присуством полемичког односа према свакој националној позицији и пореклу, у оксиморонском виду равнотеже хаоса, што се уочава и у представљању Блума као *пауцифисте*, који „не преза да се ухвати у коштац са киклопима модерног Даблина” (Миливојевић 2010: 144), при чему је ксенофобички опредељени Даблинац, грађанин са којим Блум дискутује у дванаестој епизоди *Уликса* (Džojs 2008:

⁷ Поводом типа јејтсовске тежње ка средишњој позицији између космополитског и парохијалног у ирској Ирској в. Lyons 1982: 71. У *Финегановом бдењу* тај тип позиције Џојс пародијски именује као „betwixtween” (Joyce 1939: 184; *FW* 184.7) (уп. McCourt 2009: 101). Једно од важних запажања Робинса истиче пак Џојсово дело као оно које је истовремено и „космополитско локално” и „космополитско интернационално” (Robbins 1998: 260; McCourt 2009: 109).

⁸ Промене се уочавају већ уколико се погледају Џојсови рани радни и стваралачки записи, обликовани у Пули и Трсту. Запажа се да у *Пулским белешкама*, насталим у његовим првим месецима боравка у Европи 1904. године, када се још увек бавио *Стивеном јунаком* (Joyce 1965: 80), Џојс највише чува трагове ирске и енглеске књижевне традиције и других сродних асоцијација на постојбину. Тек се *Трићанским белешкама*, настајалим вероватно између 1907. и 1909. године, интензивирају трагови италијанске књижевности и културе, грчког духа и трићанских пријатеља, што ће Џојс, након различитих трансформација материјала, инкорпорирати у *Даблинце*, *Портрет уметника у младости* и *Уликса* (Joyce 1965: 92–105).

⁹ О сложености питања националног у Трсту Џојсовог времена в. поглавље „Was ist eine Nation?” у McCourt 2004: 139–202.

311–363), исти онај са којим се и Стивен сусреће у поменутом седамнаестом делу *Стивена јунака* (Joyce 1963: 66; *SH* 66). Док, на једној страни, Блум не реагује на провокативна индиректна пребацивања грађанина увек и поводом (конвертитованог мађарско-јеврејског) порекла,¹⁰ на другој страни пак, на питање о нацији којој припада, као одговор Блум нуди и нешто што надилази свако могуће друго, осим дубоко хуманог одређења, али не проналази одобрење грађанина као носиоца ксенофобичности:

„Sila, mržnja, istorija, sve to. Nije to život za muškarce i žene, uvrede i mržnja. I svi znaju da je pravi život ono što je sušta suprotnost tome. [...] – Ljubav – veli Blum. – Mislim na ono što je suprotnost mržnji. [...] – Novi apostol za neznabošce – veli građanin. – Sveopšta ljubav” (Džojcs 2008: 351).

У уликовском контексту стога би се, у односу на наведене проблеме, могло говорити о џојсовском „транснационализму у коме антинационалистичка позиција улази у дијалектичку релацију са пронационалистичким осећањима” (Castle 2009: 108), у тону продубљивања и премрежавања *свега* истински и универзално хуманизујућим вредностима,¹¹ што је евентуални поглед и у вези са променама џојсовског разматрања статуса „малог” (словенског) народа, које се могло обликовати и у односу на потенцијалне Џојсове увиде у текст „Свест мале нације – о Ивану Цанкару”, према књизи *Аспекти модернизма: од Вајлда до Пирандела* уредника Јанка Лаврина, коју је Џојс поседовао у својој библиотеци (уп. Connolly 1955: 24; Vidan 1974: 116). У позном Џојсовом делу *Финеганово бдење* (1939), нова визија (пост)модернистичке истине путању „запад–исток” доводи у везу и са трагањем уз „Булгарад”,¹² који може да буде фузија новог (помало и словенског) света, руковођеног „речима”, уз које се „трчи, маршира” у стварности текста, где хартија надилази расипајући песак географских територија (Joyce 1939: 114; *FW* 114.8–22). Управо се у том смислу актуализација (*јужно*)словенског и балканског миљеа у Џојсовим текстовима динамизује: од (пре)модернистичке ироничке дистанце у односу на разумевање словенског света као *другог*, преко реинкарнирања модернистичког тоталитета универзализујућег транснационалног става, до постмодернистичке словенске компоненте Џојсовог писма, што се у отвореним правцима тумачења *Финегановог бдења* може срести и између Даблина и Љубљане, у примерима „Lubliner” (Joyce 1939: 339; *FW* 339.31) или „Djublian” (Joyce 1939: 340; *FW* 340.6) (уп. Engelhart 2002: 114, 127),¹³ или пак у начинима навођења неких од познатих река ових простора, као што је то у финеганским речима „moravar” (Joyce 1939: 213; *FW* 213.9),

¹⁰ Уп., на пример: „– Знамо ми њега – вели грађанин. – Издајнички син. Знамо како му се у цепу нашло енглеско злато. – Право кажеш – вели Џо. А Блум поново навалио да прича о тенису и циркулацији крви” (Džojcs 2008: 336).

¹¹ Поводом разматрања поставке Џојсовог књижевног рада према питањима национализма у односу на ирски препород и Јејтса, теме деколонизације и репрезентације политичког насиља, *Финегановог бдења* као постколонијалног романа или феминистичког и националног питања в. *Џејмс Џојс и национализам* (Nolan 1995).

¹² Уп. и McHugh 2006: 114.

¹³ За друге источноевропске топониме у *Финегановом бдењу* в. Engelhart 2002: 126. Наведени примери приказују подложност *безбедне текстуалне трансформације* чак и у случају изразито маркираног ентитета, ако се има у виду колико је Џојсу био важан концепт ирског града у наслову његове збирке приповедака из 1914, о чему сведочи у писму издавачу Гранту још од 15. октобра 1905. године: „[...] израз 'Даблинац' изгледа ми да има неко значење и сумњам да би се исто могло рећи за речи попут 'Лондонац' и 'Парижанин', обе употребљиване од стране писача као наслови” (Joyce 1975: 79).

„draves” (Joyce 1939: 214; *FW* 214.35), „sava”, „Save” (Joyce 1939: 205, 208; *FW* 205.22, 208.2).¹⁴ Очигледно је да је *друго*, па и словенско, у променама током Џојсовог опуса – од почетних тензија империјализам/национализам/космополитизам у слици света у *Стивену јунаку*, преорјентисаних преко поетике као друштвено-политичке алтернативе текста у *Уликсу*, те модернизованих и универзализованих све до књижевно-поетичких преосмишљавања околности у креирању надтекстуалне стварности у *Финегановом бдењу* – од ентитета спољашњег света, постало део џојсовске поетичке (и језичке) архитектонице, подложне даљим (де)конструктивним аспектима читања многих теоријских поставки.

Када би се тражио евентуални одговор о могућем пореклу овакве промене у Џојсовој поетици, један од погледа би, вероватно, био усмерен на статус Трста у његовом животу и раду, јер џојсовски бити у Трсту је, према Макорту, „чудо бивтовања на много места у исто време” (McCourt 2012: 304). Космополитски вишејезична средина¹⁵ је, на неки начин, проширила Џојсово схватање нације и домовине исказано у дванаестој епизоди *Уликса*,¹⁶ „које није једноставно ’исти људи што живе на истом месту’, већ такође и есенцијално [...] ’исти људи који живе на различитим местима’ (*U* 12.422–429)” (McCourt 2012: 313). У тршћанском окружењу, уз много миграната,¹⁷ додир са грчко-словенском заједницом¹⁸ такође је начинио снажан утисак на Џојса, што је (не)посредно актуализовано и у његовом делу (уп. McCourt 2004: 120). Присуствујући православним литургијама,¹⁹ Џојс се осећао као

¹⁴ Уп. Skrabanek 1972: 57; Бркић 1994: 235; McHugh 2006: 208, 213, 214; Sandulescu 2012.

¹⁵ У том контексту уп. и следеће запажање: „Трст као место узбудљивих и плодноносних сусрета језика и култура, као мали простор великих разлика на коме се сустичу чак и посве различити климатски утицаји, такође је и простор писаца који су делали уз границу, у изазовима мултилингвалитета и регионалне посебности” (Гордић Петковић 2013: 95). При томе треба имати у виду да антрополошко виђење граничног града подразумева и простор који собом доноси и „спор око суверенитета, двоструку легитимизацију, и конфликт” (Kotek 1999: 228; Radović 2013: 169).

¹⁶ Уп. у вези са тиме једино могућ, неодређени осећај вишеструких припадности земљи и народу, изражен у једном од одломака из *Вакома Џојса*: „Е, да. Vole oni svoju zemlju kad su sasvim sigurni koja je to zemlja” (Joyce 1981: 283), што се у виду варирања вишеструке (етничке) припадности јавља и при конституисању ликова Блума и Моли (McCourt 2012: 310, 312). Посебно иронично се слична констатација инкорпорира у дванаестој епизоди *Уликса*, у „грађанском” проблематизовању Блума као „Јеврејина-отпадника [...] из једног места у Мађарској”: „[...] зашто Јеврејин не би могао да воли своју домовину као и било ко други? – Што да не? – вели Џеј Џеј – под условом да је сигуран која му је земља домовина” (Džojcs 2008: 355). Џојсова разнотона контекстуализација претходних примера показује динамику стваралачког односа према сродном материјалу и степен модернизованости ауторовог приступа сличној грађи у различитим сегментима опуса.

¹⁷ Уп.: „У исто време, то је било и толерантно, мултирелигиозно место, дом широко распрострајајућим заједницама, укључујући и валдежанско протестантску, српску православну, грчку православну, англиканску, лутеранску [...] јеврејску, као и, наравно, велику католичку популацију” (McCourt 2012: 308).

¹⁸ Подаци сведоче да је град био толико толерантан да „када је Џојс декларисао себе и своју породицу као оне ’senza confessione’ – без религије – 1911. године, према тршћанском цензусу, то није било нимало необично” (McCourt 2012: 308). У контексту ове Џојсове објаве и реакције тршћанске средине, а у другачијем разумевању приликом тумачења сложености позиције Блума у Даблину, значајно је сагледати и на следећи начин описано Блумово држање: „Блум [...] је можда прихваћен али не и пожељан од већине. Његова наслеђена и усвојена вера у сенци су његовог личног уверења које не придаје много значаја религиозним ставовима, и тај ’недостатак религије’, чини га, додуше, на неки начин и изгнанником у сопственом граду” (Миливојевић 2010: 151), што је умногоме сродно статусу конституисане џојсовске воље ка експатридизму у односу на Даблин и Ирску.

¹⁹ Уп.: „Колеге из школе Берлиц би га задиркивале што је одлазио у цркву, а он је забележио у писму Станислаусу: ’Он каже да ћу пропасти као католик, јер сам увек тамо-вамо у грчким црквама’” (Joyce 1966: 89; McCourt 2012: 308).

странац и аутсајдер,²⁰ како је у одређеним околностима представљао и своје јунаке (уп. McCourt 2004: 120–122). Априла 1905. године у једном од писама, у коме је садржано и нешто од утисака са литургијског обреда из грчке православне цркве у Трсту, Џојс додаје и следеће:

„На крају службе, када је благословио народ, затворио је двери: дечак је изашао трчећи поред капеле са великим послужавником пуним груменчића хлеба. Свештеник је дошао за њим и дистрибуирао груменчиће верницима, који су се гурали да би их добили. Проклето смешно! Грчки свештеник ме је надгледао: два хариуспика” (Joyce 1966: 86; уп. McCourt 2000: 61).

Џојсова модернистичка скепса, иронично-циничан поглед на гомилу која за сваки гест тражи награду, као и извесно проживљена, дубока, исконска сродност и солидарност са свештеником, својеврсним носиоцем недокучивости, читачем из друге перспективе у односу на већину, из унутрашњости бића, боје одломак тоном амбивалентне дистанце, која види, инкорпорира у текст, преобликује доживљај у своје системе ликова и приказаних односа, али се не саживљава.²¹ Сродно Џојсовим доживљајима након литургије, посебно проживљене тренутке дељења нафоре у српској православној цркви (коју у запису погрешно назива руском) у свом *Трићанском дневнику*, 17. новембра 1907. године описује Џојсов рођени брат Станислаус Џојс, што се и сматра да је уз Џојсова запажања могло послужити као основа за представљање Блума у цркви, у петој епизоди *Уликса* (уп. McCourt 2004: 118–121), где се приказује Блумова наклоност ка изразитом процесу превођења догађаја, симбола и значења једне општије службе у сасвим личне системе:

„Stigao je do otvorenih zadnjih vrata crkve Svih svetih. [...] Nešto se događa: neki skup, šteta, tako je пусто. Fino skrovito mesto da se човек наде уз неку девојку. *Ko je bližnji moj? Da satima sedimo tesno zbijeni uz laganu muziku.* Она жена на ponočnoј misi. Sedmo nebo. Žene s grimiznim naplečnjacima klečale su u klupama, pognutih glava. Jedna grupa klečala je kraj ograde oltara. Sveštenik je prošao kraj njih, mrmrljajući, držeći ono u rukama. Zastajao je kraj svake, uzimao hostiju, otesao s nje kap ili dve (jesu li natopljene vodom?) i brižljivo stavljao svakoј u уста. Tada bi šešir i glava žene potonuli. Zatim sledeća: jedna sićušna starica. Sveštenik se sagnuo da bi i njoj stavio u уста mrmrljajući sve vreme. Latinski. Sledeća. Zatvori oči i уста. Šta? *Corpus.* Telo. Leš. *Dobra ideja to s latinskim. To ih najpre otami*” (Džojcs 2008: 92–93; уп. McCourt 2000: 122).

Ако би претходно остало само на Блумовој трансформацији, у иронично-пародичном тону перспективе појединачне свести, при чему је очигледан преиспуња-

²⁰ Не треба заборавити да се Џојс тако осећао и у Ирској, о чему пише Нори 27. октобра 1909. године: „Био сам вечерас у позоришту [...] грозан комад, одвратна публика. Осећао сам (као што увек осећам) да сам странац у рођеној земљи. [...] Осећао сам понос при помисли да ће мој син [...] у Ирској увек бити странац, човек који говори другим језиком и који је васпитан у другачијем духу” (Džojcs 2003: 65). Тај *другачији дух* трићанског миљеа вероватно је и пре *Финегановог бдења* један од дубоких залага џојсовског финеганизма.

²¹ Ради уочавања разлика у уметничким и културолошким доживљајима и симболичким значењима чинова у служби, посебно у односу на метафорично трајање тренутка и реакцију верника, могао би се, као врста контракоментара, са претходним одломком из Џојсовог писма упоредити текст Манделштамове песме, објављене у *Тристијама* 1915. године, скоро у исто време када су изашли и Џојсови *Даблинци*: „[Гле! сасуд са даровима, као златно сунце, застао је у ваздуху – величанствен тренутак; овде мора да оћекне само грчки језик: узети у руке цео свет, као обичну јабуку. Свечани зенит богослужења, светлост у округлом храму под кубетом у јулу, да бисмо пуним грудима изван времена уздахнули за оном ливадам где време не бежи. И еухаристија траје као вечито подне – сви се причешћују, играју се и певају, и наочиглед свију божански сасуд зрачи неисцрпним весељем]” (Манделштам према Taranovski 1982: 103).

вајући процеп бурлескног сукоба и супротстављености миметичности догађаја и мисли, где „језик” активира „обележја литургије, а искуство лакрдије” (Кољевић 2003: 30), била би то, вероватно, једна од граничних, модернистичко-авангардних техника преосмишљавања традиције, уз истицање импулса неприпадања и потребе за променом. Међутим, тај процес „превођења” епифанијског,²² евхаристијског и другог задржава се све до „Итаке”, претпоследње епизоде *Уликса*, која је изразито важна у (мета)поетичком смислу, јер ту не само да Блум изнова реципира догађаје, преосмишљавајући их већ и нови текст катехизички промишља претходну текстуалну историју *Уликса*,²³ чинећи рану, постмодернистичку рефлексiju у Џојсовом делу:

„О којим је претходним сукцесивним узроцима свог акумулираног замора, које је осетио пре но што је устао, Блум у тишини размислио, пре него што је устао?

О припремању доручка (жртва паљеница): [...] купању (обред Јованов): погребу (обред Самуилов): огласу Александра Киза (Урим и Тумим): оскудном ручку (обред Мелхиседеков): посети музеју и народној библиотеци (свето место): потери за књигом дуж Бедфорд роуа, Мерчантс Арча, Велингтоновог кеја (Симхат Тора): о музици у хотелу Ормонд (Шира Ширим): о препирици с једним ратоборним троглодитом у крчми Бернарда Кирнана (жртва покајница): о неиспуњеном периоду времена који је обухватио возњу кочијом, посету кући жалости, растанак (пустиња): [...] о ноћном лутању до кочијашког свратишта крај моста Бат и натраг (испаштање)” (Džojs 2008: 709).

У пољу таквог животног и поетичког искуства, не изненађује, али знаком и смислом за тумачења обременује Џојсова потреба и начин којима, користећи *друго* у уметничком медијуму, као и *друго* по пореклу земље, народа, културе и језика, опседа простор и средства за стваралачко-рецепцијску трансформацију чувеног мита, другог уметничког дела и/или властите приче. Поводом сложености џојсовских стваралачких рецепција и продуктивног односа према одређеним сферама, међу којима су, у ширем смислу узете, и оне словенске (по теми, пореклу или другом облику интересовања), нарочито у праћењу одјека таквих стваралачких рецепција у процесима модернизације властите, али и целокупне књижевности 20. века, сагледан на својеврсном микроплану, могао би да посведочи и начин Џојсовог опхођења према Мештровићевим остварењима, која су се вероватно у периоду између октобра 1913. и маја 1915. године налазила у Џојсовом стану у Трсту и која је Џојс, према сведочанствима пријатеља Дарија де Туонија, високо ценио (De Tuoni 2002: 106–107), док је забележено и да је био „међу првима који су препознали Мештровићев гениј” (Budgen 1960: 187):

²² И у примеру отеловљења епифанијског из *Стивена јунака* помиње се црква, односно апострофира превод „духовног читавања”, али очигледно и проблематизује у сфери градског, урбаног, савременог, даблинског: „– О, да... била сам... у цр...кви [...] док младић само нечујно прозбори: – Ја...ја [...], на што му она каже (тихо): – О... али ти си... вр...ло... зло...чест’ [...] (XXV, 216). У том контексту ’отезања’ као неке врсте одгањања, и насладе у одгањању, Џојс, можда и парадоксално, одређује своје схватање епифаније: ’Ова тривијалност га је навела да помисли да скупи много таквих тренутака у књигу епифанија. Под епифанијом је подразумевао изненадно *духовно* читавање, било у вулгарности говора или геста или у незаборавној фази саме свести’ (XXV, 216)” (Кољевић 2003: 18; подвлачење М. Ђ.).

²³ Уп.: „Ако [...] поново погледамо *Итаку*, епизоду која *рекапитулира роман чији је и сама део*, смештену у роман пре Молиног монолога али после свега осталог, не би ли било блиско памети да претпоставимо како су *катехизичка питања и Џојсу послужила у сврху антрополошког алата за преиспитивање многих значења наговештених у шеснаест епизода Уликса које Итаки претходе?*” (Миливојевић 2010: 143; подвлачења М. Ђ.).

„Шварц је за свој први час отишао у Џојсов стан [...] и [...] чинило му се да је окружење чудно. [...] Атмосферу су посебно ритуалном чиниле три фотографије Мештровићевих скулптура, које су стајале на месту икона. Шварц је препознао да су оне биле представљене међу скулптурама на изложби Бијенала у Венецији претходне године. Џојс их је исекао из каталога, послао их да се ураме, а онда испод њих исписао своје наслове. Једна је представљала сељанку, набреклог стомака, лица искривљеног од радног напора, оскудне косе полупокривене бедном периком. Џојсов наслов је био 'Dura Mater'. На другој су били мајка и дете, кошчат дечкић је висио са осушене дојке, а испод ове је Џојс написао 'Pia Mater'. На трећој фотографији је била гола, ружна старица, испод које је Џојс уgravирао стих из петог певања *Пакла*:

Elena vidi, per cui tanto reo

Tempo si volse. ...

Шварц је љутито питао: 'Зашто Хелена?' Пре одговора Џојс је начинио брзу рачуницу колико је година Хелена живела са Менелајем пре него што је срела Париса, времена које је провела у Троји, и коначно времена кад се вратила у Спарту, кад ју је Телемах срео, а онда је израчунао и које је године морала имати кад ју је Данте видео у Паклу. Шварц га је изгрдио: 'Али Хелена остаје заувек прелепа жена, којој се диве старци на капији. Убио си Хелену'. Џојсова реакција је била изванредна, смејао се и поновио неколико пута, као да је тиме потврђивао – 'Убио Хелену'. После ће бити оптужен за убиство Одисеја и Пенелопе" (Ellmann 1982: 381).

Исправљајући податке у вези са тим које су то тачно изложбе биле и доносећи прецизне информације о Мештровићевим остварењима, Видан наглашава елементе „натурализма, а скоро и гротеске” у Мештровићевом делу, који су, очигледно, могли привући и Џојса да започне овај динамичан, стваралачко-реципцијски дијалог (Vidan 1974: 122). У интердисциплинаром коду, у ресемантизацији уметничког, али и личног искуства трауматичних (не)разрешења пред мајчином предсмртном постељом, Џојс ангажује и укршта знања из анатомије, неурологије и лингвистике: *dura mater* је латински назив за једну од мембрана која окружује мозак и која је по природи тврда и чврста, а буквалан превод са латинског био би „строга мајка” (Bošković 1973: 378), док је *pia mater* мембрана ближа мозгу, мека, суптилнија можданица, која је пуна артеријских сплетова, а на латинском означава „нежну мајку” (Bošković 1973: 379).²⁴ Жељена, а незадобијена другост и/или двострукост мајчинског лика у односу на реалност, и амбивалентан осећај (од трагичког, до трагикомичног, гротескног, фарсичног и ироничног), који се евоцира у Џојсовим делима,²⁵ имплицитно утичу и на потребу да се лик жене прикаже у натуралистичкој вредности, која демистификује и уврежене постулате митске и митологизоване лепоте Хелене или мајчинске фигуре, што је подстакнуто и Џојсовом модернистичком актуализацијом у стваралачком дијалогу са аспектима јужнословенских уметности и култура.

²⁴ Џојсу су била блиска знања из природних наука: „По завршетку студија у јуну 1902. године, почео је у октобру да похађа колегијуме из физике, хемије и биологије у оквиру студија медицине” (Кољевић 2003: 14).

²⁵ Тако, нпр., поводом сећања и мишљења на фигуру мајке, компаративно у односу на *Портрет уметника у младости* треба читати и прво поглавље *Уликса*, разговор Бака Малигена и Стивена Дедалуса (Džojš 2008: 13–14, 16–17), а као својеврсне типологије различито успешних мајки у даблинском јавном животу и приповетке „Пансион” и „Мајка” из *Даблинаца*.

Простор за претпоставке о Џојсовом познавању српске књижевности из првих деценија 20. века, у контексту других словенских књижевности, повећава се сусретима након његовог одласка у Париз 1920. године (Mecsnober 2013: 18):²⁶

„У авангардној књижевној периодичној транзицији Џојс је могао да прочита и види, као додатак фрагментима сопственог *Дела у настајању* (1927–1938), и рад ’западних’ уметника попут Самјуела Бекета, Ернеста Хемингвеја или Пабла Пикаса, и рад источноевропских стваралаца, као што су руски писци Сергеј Јесењин, Михаил Зощенко и Александар Блок, сликари Казимир Маљевић и Василиј Кандински, бугарски писац Елин Пелин, *српски песници Љубомир Мицић и Вељко Петровић*, чешки писци Карел Томан и Витјеслав Незвал, румунски песник Тристан Цара, вајар Константин Бранкуши, мађарски песник Леринц Сабо, сликар Лајош Тихањи, као и сликар, фотограф и теоретичар уметности Ласло Мохољи-Нађ” (McMillan 1975: 235–278; Mecsnober 2013: 18–19; подвлачења М. Ђ.).

После Првог светског рата Џојс је, дакле, могао бити упознат са песничким радом Љубомира Мицића и Вељка Петровића. За Љубомира Мицића је сазнао, вероватно, захваљујући Ивану Голу (уп. Ђурић 2017: 356), пошто су Гол и Мицић били сарадници у оквирима зенитистичког часописа и покрета,²⁷ осим чега је Гол желео да буде један од издавача Џојсовог *Портрета уметника у младости* на немачком (Ellmann 1982: 491), што припада склопу издавачких изазова који су пратили Џојсова дела. О неопходним слободама које је било нужно задобити поводом Џојсовог текста док је *Уликс* излазио у периодичној публикацији *Мала ревија* (*The Little Review*), у периоду између 1918. и 1920. године, сведочи и Елман, пишући о штампару који је пореклом био Србин и „коме нису сметале опсене речи” (Ellmann 1982: 502).²⁸ Са друге стране, о нелагодности тог положаја посредно казује Видан када Душана Поповића, штампара *Уликса* у периодици, истиче као онога који је „храбро поделио ризик гоњења са Маргарет Андерсон и Џејн Хип кроз 23 наставка у *Малој ревији*” (Vidan 1974: 123). Према Маргарет Андерсон, оснивачу часописа *Мала ревија* 1914. године, и њеној књизи *Мој тридесетогодишњи рат*, у којој је представила ток суђења тексту Џејмса Џојса, проузрокованог посебно опсценостима у епизоди „Наусикаја” (Anderson 1970: 157), а како и Елман преноси, „серија малих криза” прати писање последњих двеју епизода *Уликса*:

„[...] *Мала ревија* је оптужена због своје [...] неподобности. Више година Маргарет Андерсон и Џејн Хип браниле су свој часопис од спорадичних напада од стране власти. Помагао им је српски штампар коме нису сметале опсене речи на енглеском, па чак и на српскохрватском, и који је наставио непоколебљиво да штампа часопис [...]” (Ellmann 1982: 502).

У словенским језицима Џојса су посебно привлачиле одређене фонетске карактеристике (уп. Mecsnober 2013: 31–32). У том контексту је занимљива онеобичена „коинциденција” таквог Џојсовог интересовања за звучне склопове словенских језика и примера који из англосаксонског угла проматра рад и утицај штампара Ду-

²⁶ У једном тренутку у Паризу Џојсова породица била је смештена у резиденцији са адресом 4 avenue Pierre Premier de Serbie (Ellmann 1982: 641), што је могло додатно да подстакне Џојсову љубопитљивост и заинтересованост за српску историју, књижевност и културу.

²⁷ О Ивану Голу као Мицићевом и Токиновом сараднику, као и о Головом интересовању за авангардне књижевне и кинематографске тенденције в. Јовић 2013: 193.

²⁸ У Паундовом писму Џојсу од 7. јуна 1918. године налази се фуриозно интонирана белешка о српском штампару у *Малој ревији* и његовим грешкама у трећој епизоди Џојсовог *Уликса* (Pound 1967: 143).

шана Поповића на Џојсово, очигледно, и у овом смислу, *отворено дело* (Еко 1970). Типографски материјал је „из Трста и Цириха стизао до Езре Паунда, [...] у Лондону (који је исправљао, а некад и цензурисао), па до састављача у Њујорку (Србина који није говорио енглески), што се завршавало добијањем вишеструких верзија романа [...]” (Bulson 2014: 2). Тако о штампару сведочи и следећи одломак из писма Езре Паунда, који се жалио на типографију у броју *Мале ревије* из децембра 1918. године (уп. Bulson 2014: 28): „Is his serbo-croatian optic utterly impervious to the twelfth letter of the alphabet???? JHEEZUSMARIJOSE!!! Madre de dios y de dios del perro” (Pound 1988: 181).²⁹

Стил којим је дат одломак писма, а нарочито избор лексике и порекло речи, (не)свесно указују на технику сродну оној из *Уликса*, односно, са друге стране, као да најављују полиглосију *Финегановог бдења*.³⁰ Оно што највише пажње привлачи јесте истицање деконструктивистичког у односу на прописани систем, макар то била последица и чисто техничке несмотрености, што може, у неком случају, да се тумачи као додатно провокативно, ултра-џојсовско окружење Џојсовог текста. Осим што је забележено да је Душан Поповић „био [...] ’најјефтинији штампар у Њујорку [...] чија је мајка била *poeta laureatus* у Србији” (Кољевић 2003: 42), у назначеним обрисима веза Џојса и нашег културног круга нарочито интригира (не)сознање о било ком контакту Поповића и тадашњих књижевних прегалаца у нашој земљи, у контексту других (не)посредних прилика и повода за умножавање словенских аспеката Џојсовог текста.

Додатна истраживања хоризоната (јужно)словенске џојсологије, као интригантног поља дијалога словенских и несловенских књижевности, а нарочито испитивања поетичких промена у токовима модернизације литературе након таквих сусрета, и даље представљају подстичућа поглавља у проучавањима Џојса, при чему би се у овом случају опцртала и важна, могућа позиција будућих перспектива тумачења српске књижевности у оквирима компаративног изучавања светске.

Литература

- Бркић С. *Осветљени спрудови: есеји*. Нови Сад: Матица српска, 1994.
- Гордић Петковић В. „Писање уз границу: Трст као мали простор великих разлика.” *Култура*, 138 (2013): 93–101.
- Ђурић М. „Ономатопеја у токовима модернизације књижевности 20. века.” *Књижевност и језик*, LXIV/3–4 (2017): 355–368.
- Јовић Б. „Авангарда и компаратистика.” *Појмовник упоредне књижевности*, зборник радова. Јовић Б. Брајовић Т. (ур.). Београд: Институт за књижевност и уметност (2013): стр. 173–198.
- Кољевић С. *Енглески романсијери двадесетог века (1914–1960): од Џејмса Џојса до Вилијама Голдинга*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.

²⁹ За претходно видети и Anderson 1970: 162; Bulson 2014: 28.

³⁰ Поводом односа према многоструким језичким сусретима у оквирима Џојсовог дела уп. и монографију која разматра *полиглоског Џојса* (O’Neill 2005).

- Миливојевић И. „Хомер, Џојс, Киш: једно ефемерно читање и продужене перспективе.” *Београдски књижевни часопис*, год. 6, бр. 18 (2010): 141–155.
- Митровић М. (прир.). *Светлост и сенке: култура Срба у Трсту*. Београд: Clio, 2007.

*

- Anderson M. *My Thirty Years' War*. New York: Horizon Press, 1970.
- Bošković M. *Anatomija čoveka (deskriptivna i funkcionalna)*. VIII preštampano izdanje. Beograd, Zagreb: Medicinska knjiga, 1973.
- Budgen F. *James Joyce and the Making of Ulysses*. Bloomington: Indiana University Press, 1960.
- Bulson E. „Ulysses by Numbers.” *Representations*, 127, 1, Summer 2014: 1–32.
- Castle G. „Post-colonialism.” *James Joyce in Context*. McCourt J. (ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 2009: 99–111.
- Connolly T. (ed.). *The Personal Library of James Joyce, A Descriptive Bibliography*. University of Buffalo Studies, Vol. 22, No. 1. New York: University of Buffalo Press, 1955.
- Crivelli R. *James Joyce: Itinerari Triestini/Triestine Itineraries*, Trieste: MGS Press, 1997.
- De Tuoni D. „A Recollection of Joyce in Trieste.” *Ricordo di Joyce a Trieste, A Recollection of Joyce in Trieste*. A cura di Crivelli R. McCourt J. Con una lettera di James Joyce. Trieste: MGS Press, 2002: 105–130.
- Džojš Dž. *Pisma Nori*. Preveo Novica Petrović. Novi Sad: Stylos, 2003.
- Džojš Dž. *Uliks*. Prevod, komentari i pogovor Paunović Z. 4. izdanje. Beograd: Geopoetika, 2008.
- Ellmann R. *James Joyce*. New and Revised Edition. Oxford: Oxford University Press, 1982.
- Eko U. *Uliks i poetika otvorenog dela*. Preveo Dejan Đuričković. Banja Luka: Glas, 1970.
- Engelhart B. „Breeder to Sweatoslaves”, *Form und Funktion des Slawischen Wortmaterials in Joyce Work in Progress (Ein Beitrag zur Genese und Genetik von Finnegans Wake)*. Trier: Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2002.
- Farnjoli N. Gilespi M. *Džejms Džojš od A do Ž*. Prevod Tamara Veljković. Zrenjanin: Agora, 2006.
- Hartshorn P. *James Joyce in Trieste*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 1997.
- Joyce J. *Finnegans Wake*. New York: Viking Press, 1939, скраћеница у тексту – *FW*.
- Joyce J. *Stephen Hero*. Slocum J. Cahoon H. (eds.). New York: New Directions, 1963, скраћеница у тексту – *SH*.
- Joyce J. „The Pola Notebook.” „The Trieste Notebook.” *The Workshop of Daedalus, James Joyce and the Raw Materials for A Portrait of the Artist as a Young Man*. Collected and edited by Scholes R. Kain R. Illinois, Evanston: Northwestern University Press, 1965: 80–91, 92–105.
- Joyce J. *Letters of James Joyce*. Vol. II. Ellmann R. (ed.). New York: Viking Press, 1966.
- Joyce J. *Lettere*. A cura di Giorgio Melchiori. Trad. di Giorgio Melchiori, Giuliano Melchiori, Renato Oliva. Milano: Mondadori, 1974.
- Joyce J. *Selected Letters of James Joyce*. Ellmann R. (ed.). London: Faber and Faber, 1975.
- Joyce J. *Portret umjetnika u mladosti*. Preveo Leo Držić. *Giacomo Joyce*. Preveo Antun Šoljan. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.

- Joyce J. *Ulysses*. Gabler H. W. et al. (ed.). New York and London: Garland Publishing, 1986, скраћеница у тексту – U.
- Kotek J. „Divided Cities in the European Cultural Context.” *Progress in Planning*, 52, 1999: 227–237.
- Leeming H. „Дѣпогласъ нже сѣщенавнтъ: James Joyce’s Slavonic Optophones.” *The Slavonic and East European Review*, Vol. 55, No. 3 (July 1977): 289–309.
- Lyons F. S. L. *Culture and Anarchy in Ireland 1890–1939*. Oxford: Oxford University Press, 1982.
- McCourt J. *The Years of Bloom: James Joyce in Trieste 1904–1920*. Dublin: The Lilliput Press, 2000.
- McCourt J. „Dario de Tuoni – James Joyce A Literary Friendship.” *Ricordo di Joyce a Trieste, A Recollection of Joyce in Trieste*. A cura di Crivelli R. McCourt J. Con una lettera di James Joyce. Trieste: MGS Press, 2002: 75–89.
- McCourt J. *James Joyce: Gli anni di Bloom*. Milano: Mondadori, 2004.
- McCourt J. *Questioni biografiche: le tante vite di Yeats e Joyce*. Roma: Bulzoni Editore, 2009.
- McCourt J. „Trieste.” Márcia Moura da Silva, Thaís Collet (tradutoras), *Scientia Transductionis*, n. 12, 2012: 299–319.
- McHugh R. *Annotations to Finnegans Wake*. Third edition. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006.
- McMillan D. *Transition 1927–1938: The History of a Literary Era*. Amsterdam and London: Meulenhoff in Association with Calder and Boyars, 1975.
- Mecsnóber T. „James Joyce and 'Eastern Europe': An Introduction.” *Joycean Unions: Post-Millennial Essays from East to West*. Kershner B. R. Mecsnóber T. (eds.), European Joyce Studies Series, No. 22, Amsterdam and New York: Rodopi, 2013: 15–45.
- Mitrović M. *Sul mare brillavano vasti silenzi: immagini di Trieste nella letteratura serba*. Scelta et introduzione di Mitrović M. Traduzione dei Parmeggiani A. et al. Trieste: Il Ramo d’Oro, 2004.
- Nolan E. *James Joyce and Nationalism*. London: Routledge, 1995.
- O’Neill P. *Polyglot Joyce: Fiction of Translation*. Toronto: University of Toronto Press, 2005.
- Pound E. *Pound/Joyce: The Letters of Ezra Pound to James Joyce, With Pound’s Essays on Joyce*. Read, F. (ed.). London: Faber and Faber, 1967.
- Pound E. *The Letters of Ezra Pound to Margaret Anderson: The Little Review Correspondence*. Scott T. Friedman M. With the assistance of Bryer J. New York: New Directions, 1988.
- Radović S. *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2013.
- Robbins B. „Comparative Cosmopolitanisms.” *Cosmopolitics: Thinking and Feeling beyond the Nation*. Cheah P. Robbins B. (eds.). Minneapolis: University of Minnesota Press, 1998: 246–264.
- Sandulescu G. C. *A Lexicon of „Small” Languages in Finnegans Wake*. Joyce Lexicography Volume Five. Sandulescu G. C. (ed.). Bucureşti: Contemporary Literature Press, 2012.
- Skrabaneck P. „355.11 Slavansky Slavar, R. Slavyanskii Slovar (Slavonic Dictionary).” *A Wake Newslitter*, Vol. IX, No. 4 (August 1972): 51–68.
- Taranovski K. *Knjiga o Mandeljštamu*. Beograd: Prosveta, 1982.

Velikić D. *Via Pula*. Beograd: Rad, 1989.

Vidan I. „Joyce and the South Slaves.” *Atti del Third International James Joyce Symposium*, Trieste 14–18 giugno 1971. Trieste: Università degli Studi, Facoltà di Magistero, 1974: 116–123, 132–133.

Mina M. Đurić

SLAV IN THE WORK OF JAMES JOYCE

Summary

In this research are analyzed certain Slavic segments of Joyce's texts (from his notes made in Pola and Trieste, over *Stephen Hero* and *Ulysses* to *Finnegans Wake*) in order to show how the aspects of our literature, language and culture can be followed among perspectives of other (South) Slavic cultures in Joyce's texts, and how it is posed in relation to the processes of modernization of the 20th-century literature. It can be concluded that the elements of Slavic cultural heritage from the entities of the outside world in *Stephen Hero* become parts of Joyce's poetical and linguistical architecture of *Ulysses* and *Finnegans Wake*, which shows a continuity of references and its typological diversity that are activated by Joyce's knowledge of history, culture, language and literature of (South) Slavic countries, and indicates the poetic dynamics of its engagement in the tissue of Joyce's text. This research also marks some issues of Slavic Joyceology which opens new directions of interpreting Serbian literature in the comparative context of world literature.

Keywords: James Joyce, (South) Slavic languages, literatures and cultures, Serbian literature, world literature.